

**ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ШЕХАВЦОВА Світлана Олександрівна

УДК [371.134:811](043.3)

**ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Савченко Сергій Вікторович,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка, в.о. ректора
університету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кузнецова Олена Юрїївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, завідувач
кафедри теорії та практики англійської
мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
Тишаківа Людмила Тимофіївна,
Краматорський економіко-гуманітарний
інститут, завідувач кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 25 лютого 2009 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.01 у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2, ауд. 376.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2).

Автореферат розісланий 24 січня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.І. Черв'якова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реформування системи освіти в умовах культурного й духовного відродження України потребує вдосконалення підготовки майбутніх педагогів, у тому числі вчителів іноземної мови, підвищення рівня їхньої професійної та соціокультурної компетентності. Оновлення соціальної, культурної, інформаційно-технологічної сфер українського суспільства зумовили перетворення в системі вищої педагогічної освіти. Так, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відбулися концептуальні зміни в напрямках, цілях, змісті освіти, які орієнтують її, перш за все, на розвиток особистості, на формування творчої ініціативи, мобільності, підвищення конкурентоспроможності майбутніх учителів.

Актуальність формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови продиктована вимогами, які притаманні сучасному полікультурному світу, для ефективного функціонування в якому недостатньо фахівцеві тільки вивчати та розуміти іншомовну культуру. Необхідний принципово новий підхід, який би ґрунтувався не тільки на засвоєнні студентами певних знань, умінь та навичок, а й формував би в них власне ставлення до соціокультурних іншомовних явищ і фактів, сприяв би розвитку особистісного досвіду щодо створення власних стратегій адаптування в іншомовному соціокультурному середовищі.

Концептуальні теоретико-методологічні положення компетентнісного підходу та шляхи його впровадження в систему освіти представлені в наукових працях А. Андреєва, В. Антипової, В. Байденка, В. Болотова, В. Введенського, С. Гончаренка, О. Дахіна, Е. Зеєра, Д. Іванова, В. Краєвського, Д. Махотіна, Н. Ничкало, О. Овчарук, Г. Пахомової, Н. Селезньової, В. Серикова, С. Сисоєва, Ю. Татура, Ю. Фролова, А. Хуторського, В. Шадрикова та ін.

Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів були предметом розгляду в роботах В. Беспалька, Є. Боярського, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Кузнецової, Н. Кузьміної, С. Коломійця, О. Ломакіної, А. Маркової, Л. Мітіної та ін.

В останні роки питання формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, у тому числі й соціокультурної, подано в дисертаційних роботах українських дослідників (Г. Воробйов, І. Закір'янова, В. Калінін, Т. Колодько, О. Першукова, Л. Тишакова, В. Топалова та ін.).

Проблемі цілісного відображення процесів становлення особистості та самореалізації молоді приділяли увагу Л. Виготський,

Д. Ельконін, І. Зимня, С. Рубінштейн. Окремі аспекти проблеми організації позанавчальної діяльності в системі вищої освіти в контексті професійного розвитку майбутніх фахівців, у тому числі педагогічного профілю, досліджувалися О. Ветоховим, І. Вінтіним, А. Годлевською, І. Ємельяною, О. Жоголевою, І. Зимньою, А. Рубаником, С. Савченком, В. Середою, І. Шендріком та ін.

Питанням взаємозв'язку вивчення іноземної мови та іншомовної культури на засадах різних педагогічних підходів були присвячені роботи М. Байрама (M. Bayram), В. Біблера, А. Вартанова, Г. Воробйова, Д. Зинов'єва, О. Кавнатської, О. Коломіної, Л. Кузьміної, Р. Ладо (R. Lado), С. Ніколаєвої, Ю. Пасова, В. Сафонові, С. Севінгон (Sandra J. Savignon), П. Сисоєва, О. Солодкої, Г. Томахіна та ін.

Зазначимо, що майже всі наукові праці та дослідження присвячені формуванню соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в навчальному процесі у ВНЗ. При цьому дослідники звертають увагу на те, що соціальний та культурний досвід студенти отримують переважно в позанавчальній діяльності університету. Тому для набуття студентами соціокультурного іншомовного досвіду необхідна цілеспрямована організація позанавчальної діяльності, що зорієнтує студентів на активну участь у сфері міжкультурної комунікації.

Аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури засвідчив, що такий важливий аспект, як формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету не став предметом спеціального дослідження. Водночас, доречним буде вказати на низку *протиріч* між:

- сучасними вимогами щодо професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови й недостатньою сформованістю в них соціокультурної компетентності;
- необхідністю формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності й недостатньою теоретичною розробкою та методичним забезпеченням цього процесу в позанавчальній діяльності університету;
- потенційними можливостями позанавчальної діяльності щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови й недостатнім їх використанням у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Актуальність проблеми, недостатня розробленість окремих аспектів теорії та практики формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови та виявлені протиріччя й зумовили вибір теми дослідження: **„Формування соціокультурної компетент-**

ності майбутніх учителів іноземної мови у позанавчальній діяльності університету”.

Зв'язок теми дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до комплексної теми Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: „Розроблення та впровадження інноваційно-педагогічної технології в системі університетської освіти” (державний реєстраційний номер 0105U004274). Тему затверджено на засіданні Вченої ради Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від 28.01.2005 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 29.03.2005 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету буде ефективним за таких педагогічних умов:

- упровадження моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету;
- реалізації комплексної програми за соціокультурним напрямком у позанавчальну діяльність університету;
- спрямування позанавчальної діяльності університету на набуття студентами особистісного досвіду у сфері міжкультурної комунікації.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження були сформульовані такі **завдання**:

1. На підставі аналізу філософської, культурологічної, психолого-педагогічної літератури визначити ступінь дослідження проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в працях вітчизняних та зарубіжних науковців.

2. Розкрити сутність та структуру соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

3. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

4. Розробити модель формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців у позанавчальній діяльності університету та навчально-методичне забезпечення її впровадження.

5. Здійснити експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету.

Методологічну основу дослідження складають науково-філософські положення про взаємодію мов та культур; психолого-педагогічні положення про вплив соціокультурного середовища на розвиток особистості; концептуальні положення компетентнісного підходу в системі вищої освіти; законодавчі документи України: Закон України „Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, у яких розкрито стратегічні напрямки розвитку професійно-педагогічної освіти в Україні.

Теоретичну основу дослідження становлять положення психолого-педагогічної теорії діяльності та розвитку особистості (Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, С. Смирнов); теоретичні положення про професійно-педагогічну підготовку вчителя (О. Глузман, В. Краєвський, Д. Махотіна, Л. Мітіна, Ж. Павлова, О. Снар, Ю. Фролов); теорії компетентнісного підходу (В. Байденко, В. Введенський, І. Зимня, Д. Іванов, О. Лебедєв, О. Локшина, М. Лук'янова, М. Розенова, Ю. Татур, А. Хуторської, В. Шадриков), культурологічного та соціокультурного підходів в професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови (Є. Більченко, Є. Верещагін, В. Калінін, В. Костомаров, Л. Кузьміна, С. Операйло, В. Сафонова, П. Сорокін, П. Сисоєв); теорії міжкультурної комунікації (Є. Баришников, С. Тер-Мінасова), мовної освіти та взаємозв'язку мови і культури в педагогічному процесі (В. Біблер, А. Вартанов, С. Гатальська, В. Гумбольдт, Є. Кавнатська, О. Кузнецова, В. Маслова, Г. Томахін); наукові підходи до організації позанавчальної діяльності в системі вищої освіти (І. Вінтін, О. Жоголева, А. Годлевська, А. Рубаник, С. Савченко).

Для розв'язання завдань роботи використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз філософської, культурологічної, психолого-педагогічної, лінгво-країнознавчої літератури з проблеми дослідження для визначення

поняттєво-категоріального апарату та розгляду стану теоретичної й практичної розробленості проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, обґрунтування умов, що впливають на формування зазначеного виду компетентності; узагальнення та систематизація концептуальних теоретичних положень для розробки моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету; *емпіричні*: спостереження, бесіди, анкетування, тестування для діагностування рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов; *статистичні* методи для обробки результатів експериментальної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ), Житомирського державного університету імені Івана Франка. Усього в процесі дослідження взяли участь 335 студентів, 64 викладачі іноземних мов.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*: теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету; *удосконалено* систему організації позанавчальної діяльності університету, зорієнтованої на формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців іноземної мови, форми й методи соціокультурного становлення майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету, оцінювання рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови; *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про сутність та структуру соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови; критерії, показники та рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Практичне значення результатів дослідження полягає в їх достатній готовності до впровадження в позанавчальну діяльність університету: розроблено комплексну програму за соціокультурним напрямком для позанавчальної діяльності університету; методичні рекомендації для кураторів академічних груп, керівників та координаторів студентських клубів, гуртків щодо організації

позанавчальних заходів з міжкультурної комунікації в позанавчальній діяльності університету.

Результати дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів, керівниками та координаторами гуртків, клубних та творчих колективів у процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови та в організації позанавчальної діяльності університету.

Основні результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в практику позанавчальної діяльності Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 1 / 103 від 15.01.2008 р.), Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (довідка про впровадження № 151 від 21.09.2007 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 685 від 05.10.2007 р.), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка про впровадження № 49 від 06.02.2008 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на *Міжнародних* конференціях: „Мова і культура” (Київ, 2006); „Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – 2006” (Дніпропетровськ, 2006); „Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти у контексті Болонського процесу” (Ялта, 2007); „Професіоналізм педагога у контексті Європейського вибору України” (Ялта, 2007); „Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності” (Житомир, 2007); *Всеукраїнській* конференції: „Мова в контексті міжкультурної комунікації” (Луганськ, 2006); на засіданнях кафедри теорії та практики перекладу германських та романських мов Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; на засіданнях кафедри педагогіки та кафедри англійської філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 12 одноосібних публікаціях автора, серед них 6 статей у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (217 найменувань, з них 18 – іноземними мовами), 5 додатків на 14 сторінках, 14 таблиць, 5 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і ступінь дослідженості проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу та завдання роботи, визначено теоретико-методологічні засади й охарактеризовано методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення роботи, подано відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У першому розділі – **„Теоретичні засади формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови”** – представлено аналіз теоретичних засад формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету, розкрито сутність та структуру соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови як особистісної якості майбутніх учителів іноземної мови, особливості позанавчальної діяльності університету як специфічного соціокультурного середовища формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Компетентнісний підхід у системі вищої освіти передбачає виховання особистості нового типу, здатної до саморозвитку впродовж усього життя, до продуктивної міжкультурної взаємодії з представниками інших мов та культур, а також до ефективного функціонування в соціокультурному просторі (В. Байденко, Є. Боярський, В. Введенський, О. Дахін, І. Зимня, Д. Іванов, О. Локшина, Г. Селевко, Ю. Татур, А. Хуторської, В. Шадриков). Це й зумовило пошук шляхів ефективного розв'язання проблеми сучасної системи вищої освіти – „навчання впродовж життя”, спрямованої на підготовку вчителя з широким спектром професійних педагогічних компетентностей, у тому числі соціокультурної компетентності.

Концептуальні теоретичні положення компетентнісного підходу стали підґрунтям для всебічного розгляду професійної компетентності майбутніх педагогів (М. Євтух, І. Зязюн, Н. Кузьміна, С. Коломієць, О. Ломакіна, А. Маркова, Л. Мітіна).

Наприкінці минулого століття у контексті професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови науковці (В. Біблер, А. Варганов, Г. Воробйов, Д. Зинов'єв, Ю. Пасов, В. Сафонова, П. Сисоєв, Г. Томахін) уперше звернули увагу на необхідність формування соціокультурної компетентності.

Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі формування професійної компетентності є

одним з головних завдань навчання іноземних мов на сучасному етапі. Але, як зазначається рядом дослідників (Є. Більченко, Є. Верещагін, В. Костомаров, Л. Кузьміна, С. Операйло, В. Сафонова, П. Сисоєв), знання іноземної мови ще не гарантують успішної міжкультурної взаємодії з представниками інших мов та культур.

На основі аналізу психолого-педагогічної та філософської літератури було визначено, що сформована на достатньому рівні соціокультурна компетентність дає можливість майбутнім учителям іноземної мови: по-перше, орієнтуватися в соціокультурному середовищі та в соціокультурних характеристиках людей; по-друге, прогнозувати можливі соціокультурні непорозуміння в умовах міжкультурного спілкування та визначати засоби їх усунення; по-третє, адаптуватися до іншомовного середовища, при цьому вміло використовувати правила ввічливості в іншомовному середовищі, проявляти повагу до традицій, ритуалів та стилю життя представників іншомовного суспільства.

Аналіз поняття соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови показав, що за своєю сутністю *соціокультурна компетентність майбутніх учителів іноземної мови* – це інтегративна особистісна якість, яка ґрунтується на знаннях, уміннях та досвіді, що набуваються у вищому навчальному закладі, переважно у позанавчальній діяльності, і дозволяє продуктивно взаємодіяти з представниками інших мов та культур у соціокультурному просторі.

Теоретичною основою для визначення компетентностей, що входять до складу соціокультурної, стали загальнопедагогічні підходи та напрямки вивчення соціокультурного аспекту підготовки майбутніх учителів іноземної мови. На основі аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури, а також європейського досвіду щодо проблеми класифікації ключових компетентностей, було визначено компоненти, що входять до складу соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови:

Соціокультурна компетентність як складова професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови вміщує такі компоненти, як:

- *лінгвокультурна* компетентність (знання історико-культурних, країнознавчих особливостей, етнокультурного фону країни, прояв толерантності, поваги та розуміння соціокультурних особливостей представників інших культур; виявлення соціальної відповідальності за свою поведінку як громадянина Української держави);
- *соціолінгвістична* компетентність (знання лексичних одиниць з національно-культурною семантикою, особливостей писемного

мовлення, знання мовленнєвих особливостей соціальних угруповань та національних меншин);

- *етнопсихологічна* компетентність (знання соціокультурних норм поведінки в умовах міжкультурної комунікації, національної ментальності, ціннісно-розумових аспектів духовної культури, способу життя соціокультурних співтовариств та співвідносні з ними звички, норми, традиції; уміння та навички культурного самовизначення, тобто визначення себе в якості полікультурного суб'єкта);

- *комунікативна* компетентність (здатність до взаємодії в умовах міжкультурної комунікації, знання національно-специфічних моделей комунікативної поведінки представників інших мов та культур; вибір відповідного стилю спілкування; уміння використовувати особливості невербального спілкування).

Позанавчальна діяльність у вищому навчальному закладі є своєрідним середовищем для студентів, у якому вони мають можливість набути соціокультурний досвід, виявити та самореалізувати свої потенційні можливості щодо взаємодії з представниками інших мов та культур. Водночас отримання студентами досвіду адаптування в соціокультурному середовищі відбувається завдяки штучно створеному соціокультурному простору іншомовної культури та суспільства.

Зміст та організація позанавчальної діяльності університету, яка відбувається в специфічному освітньому середовищі, повинні ґрунтуватися на загальних принципах: навчитися жити на рівноправних умовах з іншими націями та народами, розвивати вітчизняні традиції та цінності, навчитися жити в полікультурному світі, при цьому вміти розв'язувати міжкультурні непорозуміння й конфлікти мирним та компромісним шляхом, продовжувати своє навчання впродовж життя, прагнучи самовдосконалювати свою особистість.

Винятково важливим є те, що позанавчальна діяльність студентів сприяє розвитку незалежності та свободи вибору, самостійності мислення й самореалізації, особистісної відповідальності для досягнення особистісних та громадських цілей.

Для підтримки атмосфери згоди та спільної довіри, високого рівня результативності на міжкультурному рівні виникає потреба формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови, що дозволяє обрати відповідну модель соціокультурної поведінки з представниками різних мов та культур.

У другому розділі „**Визначення та експериментальна перевірка педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови**” визначено критерії, показники та

рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови, теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету, представлено модель формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету, розроблено комплексну програму за соціокультурним напрямком для позанавчальної діяльності університету, проаналізовано результати педагогічного експерименту.

Проведення експериментальної роботи вимагало визначення критеріїв та показників сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. Серед критеріїв сформованості було виділено такі: потребнісно-мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, аналітично-рефлексивний:

- *потребнісно-мотиваційний* критерій (настанова на побудову взаємодії з людьми інших соціокультурних сфер та виявлення толерантності з метою підтримки діалогу культур, прагнення прогнозувати та уникати соціокультурних помилок, що призводять до непорозуміння, виникнення помилкової інтерпретації фактів культури та конфліктних ситуацій на міжкультурному рівні);

- *когнітивний* критерій (знання соціокультурних норм іншомовного середовища, особливостей поведінки представників інших мов та культур, знання властивостей вербального й невербального спілкування, лексичних одиниць з національно-культурною та соціокультурною семантикою);

- *практично-діяльнісний* критерій (уміння узгоджувати свої дії відповідно до соціокультурної ситуації, тобто вміння адаптувати свою поведінку до поведінки носіїв мови, уміння та навички брати активну участь у міжкультурному спілкуванні, уміння мобільно пристосовуватися до обставин, які швидко змінюються);

- *аналітично-рефлексивний* критерій (здатність майбутніх учителів іноземної мови аналізувати соціокультурні явища, надавати власну оцінку подіям у процесі міжкультурної комунікації, знаходити своє місце в реальних соціокультурних ситуаціях та толерантно їх сприймати).

Визначення критеріїв та показників сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови дозволило здійснити змістове наповнення рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови (високий, достатній, середній, критичний, низький). *Високий рівень* відзначається мобільністю студентів у спілкуванні з представниками інших мов та культур, легкістю

приспосовування до обставин, умінням будувати свої взаємини з оточуючими на засадах толерантності та гуманістичності. *Достатній рівень* передбачає володіння вмінням швидкого пристосовування до соціокультурних обставин та орієнтування в різних типах культур з метою адекватної оцінки поведінки співбесідників, у тому числі й власної поведінки. *Середній рівень* характеризується достатніми знаннями та вміннями узгоджувати свою поведінку відповідно до соціокультурної ситуації чи соціокультурних обставин, володіння достатніми комунікативними вміннями взаємодіяти з представниками інших мов та культур. *Критичний рівень* характеризується односторонністю соціокультурних та лінгвокультурних знань, достатньо слабкими знаннями лексичних одиниць з національно-культурною семантикою, особливостей писемного мовлення, соціокультурних норм поведінки в іншомовному середовищі. *Низький рівень* відзначається відсутністю соціокультурної обізнаності, невмінням уважно та з повагою вислуховувати співбесідника, нерозумінням поведінки представників інших мов та культур, невмінням адекватно оцінювати їхню та свою поведінку; нездатністю толерантного ставлення до поведінки інших людей.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту показав, що в переважній більшості студентів соціокультурна компетентність не сформована (низький рівень) або сформована недостатньо (критичний рівень). Майже п'ята частина студентів не володіють умінням узгоджувати свою поведінку відповідно до соціокультурної ситуації в іншомовному соціокультурному середовищі, що свідчить про утрудненість взаємодії майбутніх учителів іноземної мови з представниками інших мов та культур у процесі міжкультурної комунікації.

У розділі теоретично обґрунтовано такі педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету: упровадження моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету; реалізація комплексної програми за соціокультурним напрямком для позанавчальної діяльності університету; спрямування позанавчальної діяльності університету на набуття студентами особистісного досвіду у сфері міжкультурної комунікації.

У ході формувального етапу експерименту відбувалася реалізація теоретично визначених та обґрунтованих педагогічних умов на основі розробленої моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності

університету, яка включає визначення мети, засобів її реалізації, форми та методи оцінювання отриманого результату. Така модель базується на використанні інтерактивних форм та методів, завдяки яким майбутні вчителі іноземної мови опановують особистісний досвід міжкультурного спілкування та взаємодії із представниками іншомовного середовища.

Експериментальна перевірка теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови відбувалася шляхом упровадження в позанавчальну діяльність університету комплексної програми за соціокультурним напрямком. Ця програма передбачала реалізацію соціокультурних проектних технологій (ситуації вільної дискусії, ситуації психологічної адаптації в іншомовному середовищі); соціокультурних ігрових технологій (рольові ігри, відеотехнології); Інтернет-технологій (робота з лінгвокраїнознавчими сайтами, листування з носіями інших мов та культур); інтерактивних технологій (зустрічі з носіями мови, участь у міжнародних проектах та конференціях).

Аналіз результатів, отриманих на кінець формувального етапу експерименту, підтвердив правильність висунутої гіпотези про ефективну реалізацію педагогічних умов щодо організації позанавчальної діяльності з формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Прослідивши динаміку рівня сформованості в студентів соціокультурної компетентності за потребнісно-мотиваційним критерієм на початку й на кінець експерименту, нами були відзначені значні позитивні зміни щодо сформованості соціокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови експериментальної групи. Так, більшість студентів експериментальної групи на початок експерименту мали середній та достатній рівень, які становили 31,1 % і 29,6 %. Натомість на кінець експерименту в ЕГ нами було зафіксовані такі результати: високого рівня досягли 34,1 % студентів, достатній рівень збільшився до 40,9 % за рахунок зменшення рівня середнього, який становить 11,3 %.

Високий рівень соціокультурної компетентності за когнітивним критерієм на початок експериментальної роботи виявлено лише в 3,8 % студентів в експериментальній групі й 3,0 % – у контрольній. Після експерименту рівень соціокультурної компетентності за когнітивним критерієм значно покращився й становить 15,2 % в експериментальній групі та 6,1 % – у контрольній. Так, на початок експерименту більшість студентів мали низький рівень соціокультурної компетентності за когнітивним критерієм (33,3 %), по закінченні експерименту низький

рівень соціокультурної компетентності студентів за когнітивним критерієм становить лише 18,2 %.

Отримані експериментальні дані дозволяють констатувати, що високий рівень соціокультурної компетентності за практично-діяльним критерієм на початку та на кінець формувального етапу експерименту в експериментальній групі має позитивні зміни. Так, якщо на початку експерименту в ЕГ показник становив 6,1 %, то після експерименту 18,2 %, тобто високий рівень показника зріс утричі, тоді як у КГ рівень майже не змінився й становить 6,1 %.

Було визначено, що на початку експерименту високий рівень соціокультурної компетентності за аналітично-рефлексивним критерієм в експериментальній групі мали лише 9,1 % студентів, а на кінець експерименту збільшився до 20,5 %. Отримані дані засвідчили, що студенти виявляють не тільки мобільність у спілкуванні, а й уміння взаємодіяти з представниками інших мов та культур, а також можуть легко пристосовуватися до будь-яких обставин, які швидко змінюються.

Для порівняння рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови було використано статистичний критерій Пірсона χ^2 . (див. табл.1)

Таблиця 1

Порівняння рівнів сформованості соціокультурної компетентності студентів експериментальної та контрольної груп за критерієм Пірсона χ^2

Емпіричне значення критерію Пірсона χ^2			
Критерій сформованості соціокультурної компетентності	ЕГ та КГ на початку експерименту	ЕГ на початку та на кінець експерименту	КГ на початку та на кінець експерименту
Потребнісно-мотиваційний	1,652	24,184	0,289
Когнітивний	0,347	29,519	5,579
Практично-діяльній	2,551	32,707	1,917
Аналітично-рефлексивний	0,779	26,989	11,532

Застосування критерію Пірсона χ^2 свідчить про статистично значущу різницю щодо сформованості соціокультурної компетентності

майбутніх учителів іноземної мови. В основі критерію лежить використання різних ступенів дальності між емпіричним розподілом, який ми аналізуємо, та функцією розподілу ознаки в генеральній сукупності

Після формувального етапу експерименту можна спостерігати статистично значущу різницю між показниками експериментальної групи на початку та на кінець експерименту. Емпіричне значення критерію Пірсона відповідно для рівня сформованості соціокультурної компетентності за потребнісно-мотиваційним критерієм становить 24,184; за когнітивним критерієм – 29,519; за практично-діяльним – 32,707; за аналітично-рефлексивним – 26,989, що значно перевищує критичне значення критерію 9,49.

Результати розрахунків свідчать про статистично значущу різницю рівня соціокультурної компетентності між контрольною та експериментальною групою на кінець експерименту за всіма критеріями: потребнісно-мотиваційним, когнітивним, практично-діяльним, аналітично-рефлексивним. Це дозволяє з упевненістю стверджувати про достовірність змін у рівнях сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету.

Таким чином, на основі отриманих даних у ході експериментальної роботи відзначимо, що організація позанавчальної діяльності за соціокультурним напрямком сприяє формуванню соціокультурної компетентності, розвитку в студентів навичок самореалізації, а також емоційної стійкості та вміння приймати правильне рішення відповідно до соціокультурного оточення.

За результатами дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання наукової проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету, що виявилось в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які сприяють ефективності досліджуваного процесу.

2. Актуальність проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови зумовлена сучасним станом розвитку українського суспільства, де останнім часом спостерігається тенденція до зростання міжкультурних зв'язків і соціокультурної взаємодії з представниками інших мов та культур.

3. Теоретичний аналіз різних точок зору на проблему формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови дав

можливість зробити висновок про те, що в науковців немає єдиної точки зору при визначенні сутності та структури соціокультурної компетентності. Узагальнивши науковий досвід щодо сутності цього поняття, було зроблено висновок, що „соціокультурна компетентність” – інтегративна особистісна якість, яка ґрунтується на знаннях, уміннях та досвіді, що набуваються у вищому навчальному закладі, переважно у позанавчальній діяльності, і дозволяє продуктивно взаємодіяти з представниками інших мов та культур у соціокультурному просторі.

На основі сучасних педагогічних підходів та напрямків, які було проаналізовано в дослідженні, визначено компоненти соціокультурної компетентності: лінгвокультурна, соціолінгвістична, етнопсихологічна та комунікативна компетентність.

4. Дослідження дозволило визначити позанавчальну діяльність університету як специфічний соціокультурний простір. При цьому навчальна діяльність у вищому навчальному закладі частково вирішує проблему формування соціокультурної компетентності, тоді як саме позанавчальна діяльність є феноменом, що передбачає необмеженість у часі та місці соціокультурної діяльності студентів, забезпечує самостійну діяльність відповідно до захоплень студентів, що сприяє самореалізації їхніх потенційних можливостей.

5. У дослідженні критеріями сформованості соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови було визначено: потребнісно-мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, аналітично-рефлексивний. Ці критерії надають можливість визначити рівень сформованості соціокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови (високий, достатній, середній, критичний, низький).

6. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, реалізація яких забезпечує ефективність процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету: упровадження моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету; реалізації комплексної програми за соціокультурним напрямком у позанавчальну діяльність університету; спрямування позанавчальної діяльності університету на набуття студентами особистісного досвіду у сфері міжкультурної комунікації. Комплексна програма за соціокультурним напрямком реалізовувалась кураторами академічних груп, керівниками та координаторами студентських клубів, гуртків.

7. Результати експериментального дослідження свідчать про позитивну динаміку сформованості соціокультурної компетентності в студентів експериментальної групи порівняно зі студентами контрольної групи. Порівняння результатів констатувального й формувального зрізів дозволяють зробити висновок про ефективність запропонованих педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови та дієвість розробленої комплексної програми за соціокультурним напрямком для позанавчальної діяльності університету. Теоретичне узагальнення та експериментальна перевірка основних положень дисертаційного дослідження підтвердили вірогідність сформульованої на початку експерименту гіпотези дисертаційної роботи.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальший науково-педагогічний пошук передбачає вивчення можливостей дистанційної освіти у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови; визначення механізмів формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів немовних спеціальностей у позанавчальній діяльності університету.

Основний зміст та результати дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Шехавцова С. О. Особливості формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови / С. О. Шехавцова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2005. – № 7. – С. 224 – 230.

2. Шехавцова С. О. Соціокультурний аспект в процесі навчання іноземним мовам у вищій школі / С. О. Шехавцова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2005. – № 5. – С. 162 – 168.

3. Шехавцова С. О. Соціально-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов / С. О. Шехавцова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Вип. 14. – Ч.1. – Ялта, 2007. – С. 191 – 197.

4. Шехавцова С. О. Структурно-функціональна модель формування соціокультурної компетентності у позанавчальній діяльності університету / С. О. Шехавцова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. ст. – Вип. 15. – Ч.1. – Ялта, 2007. – С. 225 – 229.

5. Шехавцова С. О. Позанавчальна діяльність у вузі як оригінальний засіб особистісно-професійної самореалізації студентів /

С. О. Шехавцова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 24. – С. 195 – 202.

6. Шехавцова С. О. Особливості самореалізації майбутніх вчителів у позанавчальній діяльності університету / С. О. Шехавцова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. ст. – Вип. 7(17). – К., 2007. – С. 167 – 171.

7. Шехавцова С. О. Міжкультурна комунікація як соціально-педагогічна умова формування соціокультурної толерантності у майбутніх вчителів іноземних мов / С. О. Шехавцова // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2007. – №36. – С. 16 – 20.

8. Шехавцова С. О. Соціокультурна компетентність у контексті культурологічного підходу / С. О. Шехавцова // Мова і культура. – К. : Вид. Дім Дмитра Бурого, 2007. – Вип. 9. – Т. XI (99). Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 21 – 24.

9. Шехавцова С. О. Компетентнісний підхід як педагогічна умова формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземних мов / С. О. Шехавцова // Наук. портал Донбасу : Педагогічні науки. – 2007. – №1. alma-mater. Inru. edu. ua (Електронні видання).

10. Шехавцова С. О. Соціокультурна компетентність як основа міжкультурного становлення майбутніх фахівців іноземних мов / С. О. Шехавцова // Мова в контексті міжкультурної комунікації : матеріали наук.-практ. конф. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 195 – 202.

11. Шехавцова С. О. Соціокультурна компетентність як ключова у межах компетентнісного підходу / С. О. Шехавцова // Актуальні проблеми сучасних наук: теорія та практика – «2006» : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Т. 8: Педагогічні науки. – Д. : Наука і освіта, 2006. – С. 107 – 109.

12. Шехавцова С. О. Пошук оптимальної моделі соціокультурної підготовки майбутніх фахівців іноземних мов у позанавчальній діяльності вузу / С. О. Шехавцова // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (20 – 22 верес. 2007р., м. Ялта) : зб. ст. – Ч.2. – Ялта : РВВ КГУ, 2007. – С. 200 – 204.

Шехавцова С.О. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у позанавчальній діяльності університету. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних

наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009.

Дисертація присвячена теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету на основі компетентнісного підходу.

У результаті дослідження визначено сутність та структуру соціокультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, що складається з єдності чотирьох компонентів: лінгвокультурної, соціолінгвістичної, етнопсихологічної та комунікативної компетентностей. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, які впливають на успішність процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в позанавчальній діяльності університету. Створено модель формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів у позанавчальній діяльності університету. Розроблено й апробовано комплексну програму за соціокультурним напрямком для позанавчальної діяльності університету, соціокультурні проектні технології, рольові ігри, Інтернет-технології та інтерактивні технології.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, позанавчальна діяльність, педагогічні умови, міжкультурна комунікація, компетентнісний підхід, самореалізація особистості.

Шехавцова С. А. Формирование социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка во внеучебной деятельности университета. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко.– Луганск, 2009.

Диссертационное исследование посвящено теоретическому обоснованию и экспериментальной апробации педагогических условий формирования социокультурной компетентности студентов во внеучебной деятельности университета на основе компетентностного подхода.

Актуальность проблемы формирования социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка определяется современным состоянием развития украинского общества,

существующими тенденциями к активизации межкультурных связей и социокультурного взаимодействия с представителями других языков и культур.

Теоретический анализ разных точек зрения на проблему формирования социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка свидетельствует о том, что в современном научном дискурсе отсутствует единая точка зрения на определение сущности и структуры социокультурной компетентности. Анализ психолого-педагогической литературы позволил сделать вывод о том, что социокультурная компетентность – это интегративное личностное качество, основанное на знаниях, умениях и опыте, которые приобретаются в высшем учебном заведении, преимущественно во внеучебной деятельности, и позволяет продуктивно взаимодействовать с представителями других языков и культур в социокультурном пространстве.

На основе современных педагогических подходов и направлений, которые были проанализированы в исследовании, определены компоненты социокультурной компетентности: лингвокультурная, социолингвистическая, этнопсихологическая и коммуникативная компетентность.

В исследовании критериями сформированности социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка были определены: потребностно-мотивационный, когнитивный, практико-деятельностный, аналитико-рефлексивный. Эти критерии позволяют определить уровень сформированности социокультурной компетентности у будущих учителей иностранного языка (высокий, достаточный, средний, критический, низкий).

Внеучебная деятельность высшего учебного заведения определяется как специфическое социокультурное пространство. При этом учебная деятельность в вузе частично решает проблему формирования социокультурной компетентности, тогда как именно внеучебная деятельность является феноменом, который предусматривает неограниченность во времени и месте социокультурной деятельности студентов, обеспечивает самостоятельную деятельность в соответствии с увлечениями студентов, что способствует самореализации их потенциальных возможностей.

Определен комплекс педагогических условий, которые влияют на успешность процесса по формированию социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка во внеучебной деятельности университета: внедрение модели формирования

социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка во внеучебную деятельность вуза; реализация комплексной программы социокультурной направленности внеучебной деятельности университета; направленность внеучебной деятельности университета на приобретение студентами личностного опыта в сфере межкультурной коммуникации. Комплексная программа реализовывалась кураторами академических групп, руководителями и координаторами студенческих клубов, кружков.

Внедрен комплекс интерактивных технологий, способствующих формированию социокультурной компетентности будущих учителей иностранного языка (социокультурные проектные технологии, ролевые игры, Интернет-технологии, интерактивные технологии).

Ключевые слова: социокультурная компетентность, внеучебная деятельность, педагогические условия, межкультурная коммуникация, компетентностный подход, самореализация личности.

Shekhavtsova S. O. The formation of sociocultural competence of future foreign language teachers in out-of university activity. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogics in speciality 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – Luhansk Taras Shevchenko National University. – Luhansk, 2009.

The thesis is devoted to the theoretical substantiation and experimental approbation the formation of the foreign language sociocultural competence of prospective foreign language teachers in the process out of study activity on the bases of competence approach of teaching.

In the result of research the structure of foreign language sociocultural competence of future teacher is defined as unity of four components: linguacultural, sociolinguistic, ethnopsychological and communicative competences. The pedagogical conditions that influence upon the successful process of formation of the foreign language sociocultural competence of the students in out of study activity were theoretically determined and were experimentally examined their value. It was build the functional model of structure formation of sociocultural competence of the students in out of study activity. The complex programme was worked out according to the sociocultural approach for out of study activity of the University: sociocultural project technology, role-playing technology, Internet technology, interaction technology.

Key words: sociocultural competence, out of study activity, pedagogical conditions, cross-cultural communication, competence approach, self-realization of personality.